

Keywords: atheism, religiosity, «honesty with oneself», emotionality, intellect, lyricism, existenciality, morality, mentality, «national character».

Анна Бежнар

Проблема человека в литературно-философском наследии В.Винниченко

В предлагаемом исследовании автор ставит задачу охарактеризовать ключевые моменты антропологического учения В.Винниченко. Утверждается, что философско-художественные рефлексии мыслителя о человеке включены в мировоззренческий контекст украинской философской мысли. Освещены взгляды украинского писателя касательно специфики формирования национального характера. На этом фоне подчеркнута тесная связь национального характера со спецификой мышления человека и общества. Выяснены причины скептического отношения В.Винниченко к разуму и проанализированы такие черты украинского менталитета как антеизм, религиозность, эмоциональность. Автор акцентирует внимание на том, что главным жизненным принципом ученого и вершиной его моральных установок выступает «честность с собой».

Ключевые слова: антеизм, религиозность, «честность с собой», эмоциональность, ум, лиризм, экзистенциальность, мораль, менталитет, «национальный характер».

Надійшла до редакції 3.03.2014 р.

УДК 22+002.8

© Олег Шепетяк
(Київ)

БОГОСЛОВ'Я В ОСВІТНІХ СИСТЕМАХ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

У статті проведено аналіз значення богослов'я як навчальної дисципліни в системах освіти Австрії, Німеччини та Швейцарії на прикладі навчальних закладів, в яких розвивається богослов'я, та статистичні дисертаційних досліджень в цій царині; висвітлено явище конкордатів у цих країнах та проведено порівняння стану богословської освіти у ВНЗ Центральної Європи.

Ключові слова: богослов'я, освіта, конкордат, наука, університет.

Постановка проблеми. Система освіти та організація наукової діяльності в межах кожної країни є динамічним процесом, який немає кінця, оскільки й сама досконалість немає меж. Освітній процес в Україні також перебуває в стані перманентної реформи, характер якої визначається кількома чинниками: українською національною самобутністю, спадком радянської системи освіти з її позитивами та негативами, євроінтеграційними прагненнями українського народу. В цих умовах постає питання, як вміло поєднати спадок минулого, щоби не втратити те добре, що було надбане протягом століть, та сучасні стандарти, які приходять із Заходу. В умовах необхідності самовизначення необхідно чітко усвідомлювати не тільки те, що ми вже маємо, а й те, що пропонує дух сучасності. Для цього важливим видається добре ознайомлення з надбаннями інших країн в освітній та науковій галузі.

Метою роботи є аналіз богослов'я як навчальної дисципліни в освітній системі Центральної Європи.

Основними завданнями дослідження є:

1. Визначення значення богослов'я як навчальної дисципліни.
2. Дослідження феномену богослов'я у дисертаційних роботах.
3. Висвітлення статусів конкордатів для розвитку богослов'я.
4. Проведення порівняльного аналізу стану богословської освіти у ВНЗ Центральної Європи.

Виклад основного матеріалу. Поставлене завдання неможливо висвітлити в одній роботі. Тому ми обрали лишень один аспект західної моделі освіти, обравши його історично, географічно та галузево. Історичними межами дослідження визначаємо період ХХ – поч. ХХІ століття; географічно обмежимося країнами домінування німецької мови; а для галузевих меж оберемо царину богослов'я. Підставою обрання богослов'я для огляду організації освітнього та наукового процесу обґрунтоване тим, що саме ця галузь є високо розвиненою у німецькомовних країнах та стоїть лише на стадії формування у вітчизняних закладах освіти і науки. Сьогодні тривають дискусії про доцільність вивчення богослов'я в державних закладах освіти України. Аргументи *contra* є наслідком тривалого панування атеїстичного соціалізму. Такі питання не поставали ні в Західній Європі, ні в Америці, де богослов'я займає своє важливе і традиційне місце в освітньо-науковому процесі. Можливо досвід інших допоможе нам – українцям – сформулювати власну позицію в цьому питанні.

При дослідженні поставленої проблеми ми звертатимемося до офіційних документів, які регулюють роль богослов'я в освітніх закладах німецькомовних країн. Однак більшість викладеного у цій роботі матеріалу автор отримав з особистого досвіду перебування в освітньому і науковому просторі німецькомовних країн.

Першим і основним моментом для визначення місця богослов'я в освітній системі Німеччини, Австрії та Швейцарії є те, що богослов'я в цих країнах є визнаною державною академічною дисципліною, яка має тисячолітню традицію в їхній освітньо-науковій системі. Переважна більшість вищих навчальних закладів цих країн готують спеціалістів з богослов'я, які при закінченні навчання отримують дипломи державного взірця; готуються і захищаються дисертації за цією спеціальністю; існують видавництва, які традиційно займаються виданням саме богословських книг.

Після Реформації Німеччина та Швейцарія залишилися конфесійно розділеними. Відповідно на освітньому рівні ця проблема вирішується шляхом заснування двох богословських факультетів в одному і тому самому виші. Тому в більшості вищих шкіл Німеччини паралельно діють факультет католицького богослов'я (Fakultät für Katholische Theologie) і факультет протестантського богослов'я (Fakultät für Evangelische Theologie). За цією традицією університети Австрії називають свої богословські факультети факультетами католицького богослов'я, хоча Австрія повністю католицька країна і на її території немає протестантських факультетів. Більшість історичних університетів і академій в Центральній Європі засновувалися Католицькою Церквою і формувалися за середньовічною традицією як прикафедральні або монастирські школи. Саме звідси береться традиція іменувати працівників університетів тими термінами, які використовуються для окреслення церковних служінь. Наприклад, ректором первісно називали настоятеля кафедрального собору, згодом він автоматично ставав керівником прикафедральної школи, а коли ці школи внаслідок свого зросту відокремлювалися від кафедральних соборів, керівників цих шкіл продовжували називати ректорами. Аналогічна ситуація склалася із словом "декан". У Церкві ним називають священика, який керує округом, що складається з кількох парафій. Слово "ординарій" чи "ординарний професор", який використовується з західній системі освіти, походить від церковного титулу "ординарій" чи "ординарний єпископ", яким називають єпископа, що керує єпархією, на відміну від вікарного єпископа чи єпископа-помічника. Зрештою й саме слово "кафедра", яке використовується в освітньому процесі, походить від слова "кафедра", яким звать місце, де під час Літургії стоїть єпископ.

Оскільки найдавніші освітні заклади в Європі створювала Церква, природно, що в них робився основний наголос на вивченні богослов'я. Церкву можна впевнено назвати матір'ю європейської освіти і науки. Коли середньовічним монархам і удільним князям потрібна була тільки армія і система збору податків, а освіта, за винятком поодиноких правителів, як Карл Великий та Ярослав Мудрий, їх не цікавила, то Церква змушена біла готувати освічені кадри для богослужбової і пастирської роботи. Середньовічний священик повинен був вміти читати, щоби прочитати тексти богослужінь і молитов; мав знати богослов'я, щоби виголошувати проповіді та вміти тлумачити Святе Письмо. Якщо врахувати, що середньовічна Католицька

Церква для богослужінь використовувала латинську мову, то кожен священник був зобов'язаний її знати, а це означає, що він володів іноземною мовою, до того ж універсальною для всієї частини світу, з якою він в силу обставин міг контактувати.

З переходом університетів у федеральну власність в Німеччині, Австрії та Швейцарії богословські факультети залишилися і отримали державне визнання. Сьогодні вони готують спеціалістів двох напрямків. До першого належать семінаристи, тобто кандидати до священства, які проходять відповідну священничу формацію в духовних семінаріях, але богословську освіту здобувають у класичних вищих навчальних закладах. Іншу групу студентів складають майбутні вчителі релігії, які згодом працюють у загальноосвітніх школах і гімназіях.

Особливістю богословських факультетів є те, що призначення професорсько-викладацького складу відбувається не лише керівництвом вишів, а й церковною ієрархією. Університет не може самовільно призначити професора богослов'я без узгодження з Церквою. У випадку католицьких богословів керівництво університету може призначити професора виключно за узгодженням з місцевим єпископом та Конгрегацією католицької освіти Апостольського Престолу. Конгрегація надає майбутньому професору відповідний документ "missio canonica", без якого науковець не може отримати посаду або вчене звання на факультеті католицької освіти. Серед викладачів богослов'я переважає духовенство, особливо єзуїти, які від часу Контрреформації й до нині відіграють провідну роль в богословській освіті. Останніми десятиліттями, щоправда, збільшується кількість мирян, які поповнюють ряди професорсько-викладацького складу богословських факультетів. Причиною цього стали реформи, які відбулися в Католицькій Церкві після Другого Ватиканського Собору.

Студенти богословських факультетів після закінчення навчання отримують освітньо-кваліфікаційний рівень "магістр". Після початку реформ освітньої сфери, спровокованими Болонським процесом, студенти можуть отримати також ОКР "бакалавр". Після здобуття повної вищої освіти випускники вузів мають можливість продовжувати освіту в аспірантурах та готувати і захищати дисертації на здобуття наукових ступенів доктора богослов'я, що відповідає українському кандидату наук та габілітованого доктора богослов'я, що відповідає українському доктору наук. Габілітованими докторами стають переважно працівники науки і освіти, а докторати здобувають задля наукового удосконалення без подальших планів наукової чи науково-педагогічної самореалізації. Звільнення професора регулюється чинним державним законодавством та відбувається строго з досягненням пенсійного віку. Єдиним винятком з цього правила може бути ситуація, коли досягнення професором пенсійного віку відбувається під час семестру. Тоді професор залишається на займаній посаді до кінця семестру, щоби не переривати навчальні курси, які він вже розпочав. Після виходу на пенсію професор-емерит зазвичай не припиняє своєї науково-дослідної роботи. В більшості висужені професори підтримують тісні контакти з факультетами і кафедрами, де вони працювали, за ними залишаються їхні кабінети та право користування бібліотечними та технічними фондами університетів. Їхня праця є дуже корисною для наукового розвитку наступних поколінь, зважаючи на величезний досвід і компетенції, здобуті протягом десятиліть активної наукової та науково-педагогічної роботи, а також на вільний час, який з'являється внаслідок відсутності навчального навантаження.

Присутність та умови існування богослов'я у вищих навчальних закладах німецькомовних країн регулюється конкордатами – спеціальними угодами між Ватиканом та федеральним чи локальним урядом, які відносяться до міжнародного права. Значення та сфера поширення конкордату інша, аніж звичайної міжнародної угоди, оскільки вона, хоч і є документом міжнародного права, проте регулює внутрішньодержавні відносини між Церквою та урядом. Розуміння природи конкордатів змінювалося в ході історії. Середньовічні теоретики права трактували конкордати на основі "теорії привілею", тобто як церковні концесії державі, згодом їх почали сприймати як документи внутрішньодержавного правового регулювання на основі "теорії легальності". Сьогодні вони віднесені до міжнародного права, підписуються уповноваженими представниками Церкви і держави та підлягають ратифікації федеральними чи земельними парламентами. Сьогодні діє 191 конкордат, який укладений між Ватиканом та різними суверенними державами чи автономними утвореннями федерацій на усіх континентах.

Серед німецькомовних країн найдавніший конкордат діє в Республіці Австрія. Його перша редакція була підписана 18 серпня 1855 року імператором Францом-Йозефом I та Папою Пієм IX. Цей конкордат залишав за Церквою право курувати освітній процес. Згодом цей конкордат отримав кілька поправок, однак основний його зміст залишився незмінний. Основна редакція згаданого конкордату відбулася у XX столітті. Оскільки Республіка Австрія відмовилася від усіх міжнародних угод та фінансових зобов'язань, укладених в час монархії, 5 червня 1933 року Папа Пій XI та федеральний канцлер Енгельберт Долльфусс підписали нову редакцію документу, який, щоправда, є майже повним повторенням старого. Документ отримав назву Конкордат між Святим Престолом і Республікою Австрія (Konkordat zwischen dem Heiligen Stuhle und der Republik Österreich). Наступна редакція відбулась через кілька десятиліть. У 1957 році австрійський парламент ратифікував конкордат з незначними змінами. Діючий конкордат регулює систему освіти в царині богослов'я. Серед іншого в Конкордаті 1933 року сказано: "Академічні ступені в царині святої теології, присуджені папськими вищими школами в Римі, визнаються у всій їхній церковній і державній чинності" [4, Art.V §2], а також: "Призначення і допуск професорів чи доцентів до керованих державою факультетів католицького богослов'я відбувається виключно після виразної згоди відповідної церковної влади" [4, Art.V §3].

Федеративна Республіка Німеччина, намагаючись підкреслити автономію федеративних земель, зберегла традицію дотримання конкордатів, укладених окремо з кожним автономним утворенням. Оскільки деякі конкордати уклалися ще в той час, коли федеративні землі мали інші кордони, то території поширення і дії конкордату не завжди співпадають із сучасним адміністративним поділом Німеччини. Сьогодні на території Німеччини діють чотирнадцять конкордатів, а саме: Баварський конкордат (Bayerisches Konkordat) від 29.03.1924 [2], Пруський конкордат (Preußenkonkordat) від 14.06.1929 [5], Баденський конкордат (Badisches Konkordat) від 12.10.1932 [1], Конкордат з Рейхом (Reichskonkordat) від 20.07.1933 [6], Угода Землі Гессен з католицькими єпископствами в Гессені (Vertrag des Landes Hessen mit den Katholischen Bistümern in Hessen) від 9.10.1963 [7], Конкордат між Святим Престолом і Землею Нідерсахсен (Konkordat zwischen dem Heiligen Stuhl und dem Lande Niedersachsen) від 26.02.1965 [3], Угода між Святим Престолом і Вільною Державою Саксен (Vertrag zwischen dem Heiligen Stuhl und dem Freistaat Sachsen) від 2.07.1996 [8], Угода між Святим Престолом і Вільною Державою Тюрінген (Vertrag zwischen dem Heiligen Stuhl und dem Freistaat Thüringen) від 11.06.1997 [9], Угода між Святим Престолом і Землею Мекленбург-Форпоммерн (Vertrag zwischen dem Heiligen Stuhl und dem Land Mecklenburg-Vorpommern) від 15.09.1997 [11], Угода між Святим Престолом і Землею Саксен-Ангальт (Vertrag zwischen dem Heiligen Stuhl und dem Land Sachsen-Anhalt) від 15.01.1998 [12], Угода між Святим Престолом і Землею Бранденбург (Vertrag zwischen dem Heiligen Stuhl und dem Land Brandenburg) від 12.11.2003 [10], Угода між Вільним містом-державою Бремен і Святим Престолом (Vertrag zwischen der Freien Hansestadt Bremen und dem Heiligen Stuhl) від 21.11.2003 [15], Угода між Святим Престолом і Вільним містом-державою Гамбург (Vertrag zwischen dem Heiligen Stuhl und der Freien und Hansestadt Hamburg) від 29.11.2005 [14], Угода між Святим Престолом і Землею Шлесвіг-Гольштайн (Vertrag zwischen dem Heiligen Stuhl und dem Land Schleswig-Holstein) від 12.01.2009 [13].

За прикладом католиків конкордати із земельними урядами в Німеччині укладають також протестантські деномінації. Позаяк протестанти в Німеччині не становлять монолітної структури, як католики, а їхні общини об'єднані за асоціативним принципом, то адміністративно-територіальний поділ Євангельської Церкви Німеччини (лютерани) відповідає радше часам Реформації і Тридцятилітньої війни, аніж сучасним поділам федеративних земель. Тому між німецькими земельними урядами та протестантськими спільнотами укладено 38 угод про регулювання церковно-державних відносин.

На території Швейцарської Конфедерації немає єдиного повноцінного конкордату, але діють вісім угод між Католицькою Церквою та федеральним урядом чи місцевими урядами окремих кантонів, які регулюють різні галузі церковно-державних відносин.

На підставі згаданих угод на території Німеччини діє низка ВНЗ, в яких студенти здобувають вищу богословську освіту. Сьогодні в Німеччині налічується 427 вищих шкіл, з яких 108 мають статус університету. Серед них богослов'я вивчають у Вестфальському університеті Вільгельма у Мюнстері, Бамберзькому університеті Отто-Фрідріха, Рейнському університеті Фрідріха-Вільгельма у Бонні, Рур-університеті у Бохумі, Академії слезіан Дона Боско, Берлінському університеті Гумбольдтів, Вільному Берлінському університеті, Католицькому університеті Айхштетт-Інгольштадт, Авгсбурзькому університеті, Ерлянгенсько-Нюрнберзькому університеті Фрідріха-Олександра, Ерфуртському університеті, Університеті Йоганна Вольфгана Гьоте у Франкфурті на Майні, Фрайбурзькому університеті Альберта-Людвіга, Фрайбурзькій педагогічній академії, Гайдельберзькій педагогічній академії, Гайдельберзькому університеті Рупрехта-Карла, Ганноверському університеті Готтфріда Вільгельма Ляйбніца, Університеті Мартина Лютера у Галле-Віттенбергу, Гьоттінському університеті Георга-Августа, Єнському університеті Фрідріха Шиллера, Карлсруйській педагогічній академії, Університеті Дуйсбург-Ессен, Бременському університеті, Трірському університеті, Падеборнському університеті, Оснабрюкському університеті, Ляйпцігському університеті, Кьольнському університеті, Вюрцбурзькому університеті, Гамбурзькому університеті, Університеті Росток, Регенбурзькому університеті, Університеті Пассав, Університеті Сіген, Філософсько-богословській академії *Societas Verbi Divini* Св. Августина, Церковній академії Бетель, Університеті Білефельд, Фленсбурзькому університеті, Академії Св. Георгія у Франкфурті на Майні, Грайсвальдському університеті Ернста Моріца Арндта, Богословському факультеті Фулда, Гільдесгаймському університеті, Мюнхенському університеті Людвіга-Максиміліана, Майнцькому університеті Йоганна Гутенберга, Університеті Вехта, Тюбінгенському університеті Ебергарда Карла, Технічному університеті Брауншвайг, Технічному університеті Дортмунд, Гісенському університеті Юстіса Лібіга, Філософсько-богословській академії Валлендар, Педагогічній академії Валлендар, Кільському університеті Крістіана-Альбрехта, Кассельському університеті, Богословській академії Августана у Нойетдеттельсав, Марбурзькому університеті Филипа I, Університеті Кобленц-Ляндав, Ольденбурзькому університеті Карла фон Оссецькі, Сарляднському університеті, Церковній академії Вуппенталь-Бетель.

На території Австрії вищих навчальних закладів значно менше, оскільки меншим є населення Австрії. Тут діють 55 вищих шкіл, з яких 33 є університетами. Богослов'я вивчають у Зальцбурзькому університеті, Гратському університеті Карла-Франца, Католицько-богословському приватному університеті Лінц, Іннсбрукському університеті Леопольда-Франца та Віденському університеті.

Швейцарія налічує 59 вищих шкіл, з них десять визнаних державою університетів. Навчальна спеціальність богослов'я існує у Бернському університеті, Базельському університеті, Цюріхському університеті, Люцернському університеті та Фріборнському університеті.

Критерієм оцінки розвиненості освітньо-наукового напрямку підготовки є показники захисту дисертацій у цій галузі. Кількість дисертацій, захищених у німецькомовних країнах за спеціальністю "богослов'я", вражає. У 2001/02 навчальному році було захищено 109 габілітацій та 328 докторатів, у 2002/03 н.р. – 57 габілітацій і 313 докторатів, 2003/04 н.р. – 51 габілітація, 282 докторати, 2004/05 н.р. – 69 габілітацій і 309 докторатів, 2005/06 н.р. – 46 габілітацій 253 докторати, у 2007/08 н.р. – 50 габілітацій і 306 докторатів, у 2008/09 н.р. – 51 габілітація і 244 докторати, у 2009/10 н.р. – 46 габілітацій і 290 докторатів, у 2010/11 н.р. – 48 габілітацій і 265 докторатів, у 2011/12 н.р. – 43 габілітації і 206 докторатів.

Висновки. В плані вивчення богослов'я та розвитку цієї спеціальності країнам пострадянського простору неможливо змагатися з Центральною Європою. Кілька десятиліть тоталітарного режиму знищили не тільки богослов'я як академічну дисципліну, а й вихолостили духовність, вразили найглибші підвалини національної свідомості та народного духу. Воскресити душу нації надзвичайно важко. Й сьогодні важко ствердити, що українська освіта надто розвинулася в порівнянні з радянським минулим. Помер радянський соціалізм, але запах від розкладання його трупа ще довго псуватиме загальну ауру нації. Система освіти СРСР, як би її сьогодні не вихвалювали ті, хто прагне повернення назад, не відбулася і не

сповнила своєї основної місії – освітнього виховання нації. Розвитку не спостерігалось не тільки в богослов'ї, а й у філософії та гуманітарних науках, які застигли на єдиному задогматизованому світогляді. Наука і мистецтво – це царини духа, які можуть розвиватися виключно у вільному злеті, з підтримкою держави, але без її контролю.

Приклад німецькомовних країн є повчальним для вітчизняної моделі освіти. Богослов'я, аналогічно до Німеччини, Австрії та Швейцарії, розвивається і в інших країнах Центральної і Західної Європи, Північної і Південної Америки, та на інших континентах. Кількість навчальних закладів, в яких викладається богослов'я, показники захисту дисертацій та академічних кафедр богословського спрямування показує, наскільки важливе місце займає ця наука в освітньому та культурному просторі розвинених країн.

Викладений аналіз місця богослов'я в освітньо-науковій системі німецькомовних країн не охоплює всієї проблематики. Не менш важливе значення для розвитку богословської науки у цих країнах займають наукові премії з богослов'я, видавництва, що спеціалізуються на публікаціях богословських праць. Однак ці аспекти поставленої проблеми залишаються завданням подальших розвідок.

Література

1. Badisches Konkordat von 12. November 1932.
2. Bayerisches Konkordat von 29. März 1924.
3. Konkordat zwischen dem Heiligen Stuhl und dem Lande Niedersachsen von 26. Februar 1965.
4. Konkordat zwischen dem Heiligen Stuhle und der Republik Österreich von 5. Juni 1933.
5. Preußenkonkordat von 14. Juni 1929.
6. Reichskonkordat von 20. Juli 1933.
7. Vertrag des Landes Hessen mit den Katholischen Bistümern in Hessen von 9. November 1963.
8. Vertrag zwischen dem Heiligen Stuhl und dem Freistaat Sachsen von 2. Juli 1996.
9. Vertrag zwischen dem Heiligen Stuhl und dem Freistaat Thüringen von 11. Juni 1997.
10. Vertrag zwischen dem Heiligen Stuhl und dem Land Brandenburg von 12. November 2003.
11. Vertrag zwischen dem Heiligen Stuhl und dem Land Mecklenburg-Vorpommern von 15. September 1997.
12. Vertrag zwischen dem Heiligen Stuhl und dem Land Sachsen-Anhalt von 15. Januar 1998.
13. Vertrag zwischen dem Heiligen Stuhl und dem Land Schleswig-Holstein von 12. Januar 2009.
14. Vertrag zwischen dem Heiligen Stuhl und der Freien und Hansestadt Hamburg von 29. November 2005.
15. Vertrag zwischen der Freien Hansestadt Bremen und dem Heiligen Stuhl von 21. November 2003.

Oleh Shepetyak

Theology in the education systems of Central Europe

In the article the analysis of the importance of theology as an academic discipline in the education systems in Austria, Germany and Switzerland as an example of educational institutions that develop theology and in statistics of dissertation research in this field is performed, the concordat phenomenon in these countries is highlighted, and the comparison of the theological education condition in the universities of Central Europe is completed.

Keywords: theology, education, concordat, science, university.

Олег Шепетяк

Богословие в образовательных системах стран Центральной Европы

В статье проведен анализ значения богословия как учебной дисциплины в системах образования Австрии, Германии и Швейцарии на примере учебных заведений, в которых развивается богословие, и статистике диссертационных исследований в этой области; освещены явление конкордатов в этих странах и проведено сравнение состояния богословской образования в вузах Центральной Европы.

Ключевые слова: богословие, образование, конкордат, наука, университет.

Надійшла до редакції 23.12.2013 р.